

GLOBALLASHUV
SHAROITIDA
TADBIRKORLIK VA
KICHIK BIZNESNI
RIVOJLANTIRISHNING
DOLZARB MASALALARI

Namangan muhandislik-texnologiya instituti 15-16-aprel, 2022-yil

II TOM

ИНДИВИДУАЛ МЕХНАТ ФАОЛИЯТИНИ ШАКЛЛАНИШИ - ОИЛАВИЙ
ТАДБИРКОРЛИҚДА БАНДЛИК МУАММОСИНИ ЕЧИШНИНГ САМАРАЛИ
УСУЛИДИР

Г.О.Очилова, Г.М.Мусаханова

E-mail: gulnozaochilova5505@gmail.com

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

Аннотация: Мазкур мақолада оилавий бизнес ва тадбиркорликни ривожлантириш, оилада тарбияланаётган ёшларнинг тадбиркорликка мойиллиги ва бизнес қобилиятларининг ижтимоий-психологик хусусиятларини ўрганишга қаратилган изланишларнинг натижалари кўриб чиқилган. Жумладан, оилавий бизнес, тадбиркорлик, фермерлик, мотивация, мотив, гендер муносабатлар, роллар тақсимооти каби омиллар ёшлардаги тадбиркорлик мотивациясига таъсирини ўрганишнинг услубий асослари, тамойиллари, таъриба натижаларидан олинган маълумотлар таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: оилавий бизнес, тадбиркорлик, бизнес қобилият, фермерлик, мотивация, мотив, гендер муносабатлар, роллар тақсимооти, гендер тенглик.

Аннотация: В данной статье рассматриваются результаты исследования, направленного на изучение социально-психологических особенностей к развитию бизнеса, предрасположенности и способностей к предпринимательству у молодёжи в различных по составу семьях. В частности анализируются методические принципы изучения влияния на мотивацию у молодёжи таких факторов как семейный бизнес, предпринимательство, фермерство, мотив, мотивация, гендерные отношения, распределение ролей.

Ключевые слова: семейный бизнес, предпринимательство, способность к бизнесу, фермерство, мотивация, мотив, гендерные отношения, распределение ролей, гендерные равенство.

Annotation: This article discusses the results of a study aimed at studying the socio-psychological characteristics of business development, the disposition and ability to entrepreneurship of young people in different families. In particular, the methodological principles of studying the impact on youth motivation of such factors as family business, entrepreneurship, farming, motive, motivation, gender relations, and the distribution of roles are analyzed.

Keywords: family business, entrepreneurship, business ability, farming, motivation, motive, gender relations, distribution of roles.

Бугунги кунда замонавий иқтисодий шароитларда индивидуал меҳнат фаолияти бандлик муаммосини ечишнинг самарали усулларида бири ҳисобланади. Меҳнат жабҳасига мустақил йўл олган ёшлар характеридаги айрим ўзгаришлар профессионал фаолиятнинг янги тамойилларини юзага келишига сабаб бўлиб, хулқ-атворнинг ноанъанавий стратегиясини намоён қилади. Шунинг учун, у фақатгина оилавий шарт-шароитни яхшилаш воситаси ҳисобланмай, балки иқтисодиётни ривожлантириш механизми сифатида ҳам намоён бўлади. “Оилавий бизнес”да ёшларнинг ижтимоийлашуви ота-она таъсири доирасида рўй берганлиги боис, улардаги истеъмолчилик муносабатлари кўлами кичик даражада бўлиши мумкин. Шунингдек, ижтимоийлашуви жараёнида меҳнатсеварлик, масъулиятлилик, муваффақиятга эришиш мотиви каби тушунчаларни англанилиши ёшлардаги ижобий шахсий сифатларнинг шаклланишига асос бўлади. Ёшларнинг “оилавий бизнес”даги иштироки таълим олишга халақит бермайди, аксинча, уларга пул ишлаб топиш имкониятини яратади. “Оилавий бизнес” турли хил даражада цивилизациялашган тадбиркорликнинг шаклланишига туртки берувчи ижтимоий муҳитни яратиши мумкин. Жумладан, оила аъзолари ўртасида бандликни самарали тақсимлаш, уларни ҳар бирининг

қобилияти, билими, тафаккури, маълумотлилиқ даражаси ва имкониятларини ижобий баҳолаш заруриятини келтириб чиқаради. Шу боис, оила аъзоларининг бирида тадбиркорлик фаолияти учун лаёқат ва ташкилотчилиқ қобилияти бўлиши шарт. Тадбиркорлик фаолиятида муваффақиятга эришиш – мақсадга интилишдаги матонат, таваккалчилиқка тайёрлик, ўзига ишончилиқ, мослашувчанлик, шахсий жавобгарлилиқ ҳисси, киришувчанлик, турли маълумотларни тез йиғиш ва улардан фойдаланиш қобилияти каби шахсий сифатлар мажмуасининг шаклланишига боғлиқдир. Бунинг учун, “оилавий бизнес” шароитида, барча шахсий сифатларни ўзида жамлаган алоҳида бир кишининг бўлиши шарт эмас. Оиладаги ҳар бир аъзонинг кучли ва кучсиз жиҳатларини ҳисобга олган ҳолда, ишлаб чиқаришда жараёнида бажарадиган ролини ҳамда шахсий салоҳиятини максимал даражада очиб беришга хизмат қиладиган бандликни мақбул равишда тақсимлаш мақсадга мувофиқдир. Шунингдек, ёш авлод куч-қуввати билан катталар тажрибасини мувофиқлаштириш ҳам самарали механизмлардан бири ҳисобланади. Хусусан, ёшлардаги тез ўзлаштириш қобилияти ва инновацион салоҳият мавжуд муаммони ҳал этиш жараёнига нисбатан стандартлашмаган ёндошувни келтириб чиқариши мумкин. Демак, “оилавий бизнес” яқка тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланилган тақдирдагина, оиланинг мустақамланишига кўмак берувчи ижобий ижтимоий-психологик самарадорликка эга. Бу самарадорлик, айниқса, аёллар учун муҳимдир. Чунки эркак кишининг бизнес билан шуғулланиши оиланинг моддий фаровонлиги таъминланиши йўлида ижобий хусусиятини намоён қилса-да, унинг маънавий муҳити саналган ёшлар тарбияси жараёнига салбий таъсирини кўрсатиши мумкин. Лекин “оилавий бизнес”да муваффақият гарови сифатида юқорида санаб ўтилган барча психологик омилларнинг мавжудлигига қарамай ижобий натижаларга эришилмаслиги мумкин. Аксарият ҳолларда оиланинг барча аъзоларига бир хилда қафолат бера олмайдиган бизнеснинг ҳуқуқий таъминотини шакллантирилмаганлиги, бунга сабаб бўлади. Ўзбекистон шароитида тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланаётган хотин-қизларнинг ижтимоий-психологик мақомини ўрганиш, улардаги самарали тадбиркорликни таъминловчи шахсий хусусиятларининг ўзига хослигини таққиқ этган ҳолда уларнинг фарзандларида ҳам тўғри иқтисодий тафаккур ва маданиятни тарбиялаш, келгуси авлодни иқтисодий жиҳатдан рақобатбардош қилиб тарбиялаш, уларнинг ҳаётга фаол муносабатни шакллантириш, ишбилармон, тадбиркор, менежмент соҳасида билимдон қилиб вояга етказиш, шу билан бирга оилавий мақомларини ҳам йўқотмасликка ўргатишда амалий аҳамиятга эгадир. Тадбиркорликда муваффақиятли фаолият кўрсатиш, хотин-қизларнинг бизнес соҳасидаги профессионал салоҳиятларини миллий урф-одатлар, маҳаллий меҳнат удумларини инобатга олган ҳолда ошириш, улардаги профессионал қобилиятни ўстириш, зарур билим, кўникма ва малакага эга бўлишлари учун махсус таълим лойиҳалари – дастурларни ишлаб чиқиш шу куннинг муҳим вазифаларидандир.

Мамлакатимизда самарали иқтисодий шакллантириш борасида амалга оширилаётган ислохотлар, хусусан, бозор механизмларининг такомиллашуви натижасида хусусий мулкчилиқнинг барча шакллари ривожланиб, оилавий бизнес ва тадбиркорлик фаолиятига тобора эътибор кучайтирилиб, давлат томонидан қўллаб – қувватланиб, кенг йўл очилган. Иқтисодийнинг реал секторини либерализация ва модернизация қилиш, техник ва технологик қайта жиҳозлаш жараёнлари тадбиркорлик фаолиятининг яхшиланишига хизмат қилиб, ўз навбатида, фуқароларнинг хусусий мулк ва меҳнатга бўлган муносабатларини тубдан ўзгаришига сабаб бўлди. Сўнгги йилларда оилавий тадбиркорликни ривожлантириш, аҳоли бандлигини таъминлаш, ёшлар ва хотин-қизлар ташаббусларини кенг миқёсда молиявий қўллаб-қувватлаш борасида бир қатор чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

2019 йил 24 октябрга “Оилавий тадбиркорликни ривожлантириш давлат дастурлари доирасида амалга оширилаётган лойиҳаларни кредитлаш тартибини такомиллаштиришнинг кўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги 4498-сонли Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори билан “Ҳар бир оила — тадбиркор» дастури, Фермер, деҳқон хўжалиқлари ва томорқа ер эгаларини қўллаб-қувватлаш дастури, Хунармандчилиқни ривожлантириш дастури, Маҳаллий

хокимликлар ҳузуридаги жамғармаларнинг дастурлари, Бандликка кўмаклашиш дастури, Хотин-қизларни ва оилани қўллаб-қувватлаш дастури «Yoshlar — kelajagimiz» дастур доирасидаги лойиҳаларни 2020 йилда марказлашган ресурслар ҳисобидан 3 982,1 трилион сўм молиявий маблағларни йўналтирилганлиги натижасида 2020 йилдаги пандемия билан боғлиқ ижтимоий-иқтисодий муаммоларнинг салбий оқибатлари айнан оилавий тадбиркорликда иш билан банд аҳоли қатламлари учун биров бўлсада енгилроқ кечди.

Оилавий тадбиркорликни ривожлантириш, ёшлар ва хотин-қизларни даромадли меҳнат билан банд қилишга йўналтирилган дастурлар доирасида сўнгги 3 йил давомида 600 мингдан зиёд аҳоли ва тадбиркорлик субъектларига 15 триллион сўмдан ортиқ миқдорда имтиёзли кредитлар ажратилган.

Айтиш жоизки, юртимизда оилавий тадбиркорликнинг ҳуқуқий асослари бир қатор меъёрий – ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган. Бош Қомусимизнинг 53-моддасига мувофиқ, бозор муносабатларини ривожлантиришга қаратилган Ўзбекистон иқтисодиётининг негизини хилма хил шакллардаги мулк ташкил этади. Давлат истеъмолчиларнинг ҳуқуқи устунлигини ҳисобга олиб, иқтисодий фаолият, тадбиркорлик ва меҳнат қилиш эркинлигини, барча мулк шаклларидаги тенг ҳуқуқлилигини ва ҳуқуқий жиҳатдан баб-баравар муҳофаза этилишини кафолатлайди. Бундан ташқари, “Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуннинг 7-моддасида жисмоний шахслар юридик шахс ташкил этмаган ҳолда биргаликдаги тадбиркорлик фаолиятини эр-хотиннинг умумий мол-мулки негизида улар томонидан амалга ошириладиган оилавий тадбиркорлик шаклида амалга ошириш мумкинлиги назарда тутилган.

Қонунда белгиланишига кўра оилавий корхоналар фаолияти соҳасида юридик шахслар учун белгиланган солиқ ёки ягона ер солиғи тўлаш назарда тутилган фаолият турларини амалга оширишлари мумкин. Бунда оилавий корхоналар фаолиятининг асосий соҳалари истеъмол товарлари ишлаб чиқариш ва сотиш, шунингдек, хизматлар кўрсатиш ва сервис бўйича фаолият ҳисобланади. Фаолият турлари рўйхатига ҳунармандчилик фаолияти ҳам киритилади. Оилавий тадбиркорликда микрофирмалар ва кичик корхоналарга ўхшаш молиявий ҳужжатлар ва статистик ҳисоботлар юритади. Оилавий бизнес иштирокчилари ўртасидаги ўзаро меҳнат муносабатлари улар томонидан меҳнат қонунчилигига асосан мустақил равишда тартибга солинади. Оилавий бизнес ва ёлланган ишчилар ўртасидаги ўзаро муносабатлар эса меҳнат қонунчилигида белгиланган меҳнат шартномаси билан амалга оширилади. Оилавий бизнес иштирокчилари эса нафақат мол-мулки негизидаги эр-хотинлар, балки Ўзбекистон Республикаси Оила кодексида белгиланганидек (57-59-моддалар) қариндошлик ҳамда қудда-андачилик муносабатларида бўлган меҳнатга лаёқатли ёшга етган оиланинг бошқа аъзолари ҳам бўлишлари мумкин.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, аёлларни кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасига кенг жалб этиш уларнинг меҳнатидан фойдаланишда қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз:

- аёлларнинг ижтимоий ҳимоясини замонавий андозаларда жорий этиш; тадбиркорлик соҳасида аёллар саводхонлигини ошириш, малака даражасини яхшилаш мақсадида турли курсларни (имтиёзли) ташкил этиш ва ўқув марказлари фаолиятини кенгайтириш;
- меҳнатда банд бўлган аёлларни қўллаб-қувватлашда имтиёзли ёндашувларни қўллаш; меҳнат биржаларида меҳнат билан банд бўлмаган аёлларни иш билан таъминлаш тизимида алоҳида тадқиқотлар олиб бориш ва муаммоларини ўрганиш ҳамда шу асосда бандлик хизматини яхшилаш;
- қишлоқ жойларида яқка тартибдаги тадбиркорлик фаолиятини юритиш учун мулкка эгалик ҳиссини кучайтириш; қасаначиликни ривожлантириш асосида янги иш жойларини барпо этиш ва бунда замонавий соҳаларни ўзлаштириш.

Аёлларни бизнес билан шуғулланишига ундовчи асосий сабаб моддий рағбатдир, ўзини рўёбга чиқариш ва касбга қизиқиш иккинчи ўринда туради. Бу қандайдир, аёллар кўпчилигининг тадбиркорлик фаоллиги мажбурликдан гувоҳлик беради. Демак, мамлакатимизнинг оқила, ораста, ишбилармон ва тадбиркор аёллари ҳар бир соҳа ривожига муносиб ҳиссаларини қўшиб

борсалар, мамлакатимиз иқтисодиёти янада ривожланиб, юқори самараларга эришиб бориши мукаррар.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

15. Очилова, Г. О., & Мусаханова, Г. М. (2019). Гендерные аспекты семейного бизнеса в Узбекистане. *Проблемы науки*, (4 (40)), 87-89.
16. Очилова, Г. О. Оилавий тадбиркорлик–гендер тадқиқотлар объекти сифатида. *Оиланинг долзарб муаммолари: устувор вазифалар ва ривожланиш истиқболлари.*//Республика «Оила» илмий-амалий Маркази ва «Оила» Кодексининг, 10, 39-41.
17. Adilovna, O. G., & Khayitovich, B. E. Gender features of the impact of family business on youth entrepreneurship motivation.
18. Очилова, Г. О., Рузметов, Б. Р., & Ботирова, С. Р. (2021). Бўлажак Мутахассислар Инновацион Фаолиятини Ривожлантиришда Мустақил Таълим Олиш Шаклларининг Аҳамияти. *Таълим ва Ривожланиш Таҳлили онлайн илмий журнали*, 1(6), 147-151.
19. Ochilova, G. (2021). Ахборот-коммуникация технологиялари воситаларидан таълим жараёнларида фойдаланиш имкониятлари. *Архив научных исследований*, 37(1).
20. Ochilova, G. (2021). Мотивированность молодежи к предпринимательского деятельности. *Архив научных исследований*.
21. Ochilova, G. (2021). Ёшлардаги тадбиркорлик қобилияти шаклланишининг гендер хусусиятлари. *Архив научных исследований*.
22. Ochilova, G. (2021). Замонавий ахборот технологиялари асосида педагогик фаолиятни ташкил этиш йўналишлари. *Архив научных исследований*, 37(1).
23. Gulnoza, O., Gulnora, M., & Dilafruz, M. (2021). Ways to Develop Independent Student Skills in an Integrated Education System. *International Journal of Innovative Analyses and Emerging Technology*, 1(7), 142-144.
24. Ochilova, G. (2021). Ёшларни тадбиркорликка психологик жиҳатдан тайёрлашда оилавий ижтимоийлашувнинг роли. *Архив научных исследований*.
25. Ochilova, G. (2021). Гендерные особенности влияния семейного бизнеса на мотивацию предпринимательства у молодёжи. *Архив научных исследований*, 37(1).
26. Hayitov, O. E., & Ochilova, G. O. (2010). Business Psychology.
27. Ochilova, G. O., & Botirov, E. H. (2021). Study Of Gender Relationship In Family Business And Entrepreneurship. *The American Journal of Applied sciences*, 3(05), 251-256.
28. Odilovna, O. G. (2021). Mechanisms of Studying Gender Relationship in the Context of Economic Digitalization. *International Journal of Development and Public Policy*, 1(7), 225-228.
29. Ochilova, G. O. (2020). Empirical research results of family business influence on children's motivation for entrepreneurship. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. Great Britain. Progressive Academic Publishing. Research Impact Factor: RIF*, 3, 8.

ПАНДЕМИЯ ДАВРИНИНГ ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИГА ХУСУСАН, КИЧИК БИЗНЕС ВА ТАДБИРКОРЛИК СОҲАСИГА ТАЪСИРИ ВА УНИ ЮМШАТИШ ЧОРА ТАДИРЛАРИ

Р.И.Эгамбердиев, З.Илхомиддинова

Наманган муҳандислик-технология институти
Тел: +998945041504, e-mail: rahmonjon72@mail.ru

Аннотация: Мақолада короновирус пандемиясининг жаҳонга тарқалиши ва иқтисодий пасайиш орасидаги ўзаро (causal relationship) алоқадорликни тадқиқ этиш, короновирус эпидемиясининг иқтисодиётга салбий таъсири, мамлакатларнинг иқтисодий ривожланиши ва инқирозга дуч келиш оқибатида иқтисодий “йўқотишларини” аниқлаш ва инқироз оқибатларини

48	Б.Б.Мирзахоликов. Пандемия даврининг кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятига таъсири масалалари.....	136
49	М.М.Мирхайдарова. Қимматли қоғозлар бозорида тижорат банкларининг операцияларини самарадорлигини ошириш масалалари....	140
50	Я.И.Сирожиддинова, С.А.Хамраева, Ш.А.Усмонова, З.У.Жовлиева. Халқаро стандарт талабларига уйғунлаштирилган ўздст 3191:2017 “ўт ўчирувчи ходимлар кийимига қўйилган техникавий шартлар”ига мос келувчи оловбардош матони сифат кўрсаткичларини тадқиқи.....	142
51	М.М.Бустонов. Тадбиркорликнинг иқтисодий ва маънавий-маърифий аҳамияти.....	145
52	Н.Б.Хайдарова. Ёшлар тадбиркорлиги ва унинг рақамли иқтисодиётдаги ўрни.....	146
53	М.Н.Бустонов. Узоқ муддатли иқтисодий ўсишни таъминлаш.....	149
54	М.Н.Бустонов. Иқтисодий ўсиш назарияси.....	151
55	Ж.Неъматжонов. Иқтисодий ресурслардан фойдаланиш ва унинг самарадорлик кўрсаткичлари.....	153
56	И.А.Носиров. Вопросы менеджмента и организации управленческого учета в кластерных хозяйствах.....	156
57	Н.Ғ.Орифжонов. Саноат корхоналарида сифатли маҳсулотлар ишлаб чиқаришда Германия тажрибаси.....	159
58	О.Ғ.Ножилаев. Korxonalarda buxgalteriya hisobi va uni yuritish tartibining maqsadi, vazifalari va tamoyillari.....	163
59	Ғ.О.Очилова, Н.Э.Шукуржонова. Рақамли иқтисодиёт шароитида ёшларда тадбиркорлик қобилиятларини шакллантириш механизмлари..	166
60	Ғ.О.Очилова, Ғ.М.Мусаханова. Индивидуал меҳнат фаолиятини шаклланиши - оилавий тадбиркорликда бандлик муаммосини ечишнинг самарали усулидир.....	169
61	Р.И.Эгамбердиев, З.Илхомиддинова. Пандемия даврининг ўзбекистон иқтисодиётига хусусан, кичик бизнес ва тадбиркорлик соҳасига таъсири ва уни юмшатиш чора тадбирлари.....	172
62	Р.И.Эгамбердиев. Давлатнинг пандемия даврида тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлаш масалалари.....	177
63	Б.Иброхимов, Б.Ш.Йўлдашев. Ўзбекистонда қишлоқ хўжалигини ривожлантириш стратегиясининг ҳаётий ва аниқ вазибаларини бажарилиши ҳамда унинг самарадорлиги.....	180
64	Б.Иброхимов, Б.Рахимов. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиларнинг сув тежовчи сугориш технологияларларни жорий этиш ва унинг самарадорлиги.....	182
65	Р.А.Алижонов, Э.А.Муминова. Глобал иқтисодиёт шароитида Ўзбекистонда тўқимачилик тармоғини ривожланиш масалалари.....	186
66	С.Б.Бабажанов. Иқтисодиётда рақамли технологияларни жорий этиш – жамоатчилик назоратини амалга оширишнинг механизми сифатида....	189
67	С.С.Убаева, К.У.Хамидова, Ғ.А.Худайназарова. Содержание потребностей социального субъекта.....	191
68	Т.И.Мусрединова. Развитие цифровой экономики и малое предпринимательство.....	194
69	И.Махкамов, Х.М.Шаҳобов. Томорқа хўжалигини ривожлантириш-камбағаллик муаммосини ҳал этишнинг муҳим омили.....	197
70	Э.Д.Усмонов. Ўзбекистонда аҳоли турмушининг сифат даражаси таҳлили ва фаровонлигини ошириш масалалари.....	203

GLOBALLASHUV SHAROITIDA TADBIRKORLIK VA KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI

**Xalqaro miqyosdagi ilmiy-amaliy amjuman
MAQOLA VA TEZISLAR TO'PLAMI**

Texnik muharrir: O. Qodirov

**Namangan shahar, Kosonsoy ko'chasi 7-uy.
Namangan muhandislik-texnologiya instituti**

NAMANGAN 2022